

Томнюк Л. М.,

аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МОВНА РЕАЛІЗАЦІЯ АНТРОПОМЕТРИЧНОЇ МОДЕЛІ “GEFÄNGNIS ≡ MENSCH” У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У цій науковій розвідці проводиться докладний аналіз фреймової структури антропометричної моделі “GEFÄNGNIS ≡ MENSCH”, досліджуються особливості її мовної реалізації у сучасному німецькому художньому та публіцистичному дискурсі, визначається її місце у процесі метафоричного моделювання когнітивної структури концепту GEFÄNGNIS у німецькій лінгвокультурі.

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, метафорична модель, фрейм, субфрейм.

Постановка проблеми. Наша свідомість здатна не лише відображати реальний оточуючий світ, а й шляхом креативного мислення створювати нові уявні світи, оскільки «ми завжди, коли нам видається це потрібним, можемо уявити собі на внутрішньому екрані будь-який об'єкт, будь-яку ситуацію – як із числа реальних оточуючих нас предметів або осіб, так і з числа уявних подій» [1, с. 14–15]. Тому механізми метафоричного відображення дійсності є одним із провідних напрямів досліджень у сучасній когнітивній лінгвістиці. Таким чином, актуальність цього дослідження визначається, по-перше, загальною спрямованістю лінгвокогнітивних студій на дослідження метафоричних моделей як універсального інструменту когнітивної діяльності людини, яка осмислює і трактує дійсність; по-друге, метафоричне моделювання когнітивної структури концепту GEFÄNGNIS проводиться уперше та дасть змогу визначити, якими когнітивними ознаками німці наділяють концепт GEFÄNGNIS у процесі своєї розумово-мовленнєвої діяльності та яке місце посідає цей концепт у етнокультурній спадщині німецького народу.

Метою статті є визначення фреймо-слотової структури антропометричної моделі “GEFÄNGNIS ≡ MENSCH” та аналіз її мовної реалізації у сучасному німецькому художньому та публіцистичному дискурсах, що дасть змогу розширити діапазон когнітивних характеристик концепту GEFÄNGNIS у свідомості німців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках сучасної когнітивної лінгвістики метафору трактують як спосіб мислення, за допомогою якого людина пізнає навколишній світ. Вагомий внесок у розвиток теорії концептуальної метафори зробили Н. Арутюнова, А. Баранов, М. Джонсон, С. Жаботинська, Ю. Караулов, О. Кубрякова, Т. Кун, Дж. Лакофф, Е. МакКормак, П. Рікер, В. Телія та ін.

Метафори допомагають людині осмислити складні явища та предмети дійсності як щось уже відоме та просте. Проте, чим більше інформації накопичує людина, тим більше тематично пов'язаних полів сигніфікативних дескрипторів вона повинна використовувати, щоб і надалі шляхом пізнання світу отримувати нові знання. Ще одну важливу функцію концептуальної метафори висвітлює О. Кубрякова: «Нові позначення створю-

ються не тільки для того, щоб фіксувати результати пізнавальної й емоційної діяльності людини, а й для того, щоб зробити ці результати надбанням інших людей» [2, с. 63].

Таким чином, можна стверджувати, що людина оперує системою своїх понять через метафору, оскільки вона проникає у всі сфери буденного життя та знаходить своє вираження не лише у мові, а й у повсякденній діяльності та думках людини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз усіх метафоричних номінацій, які вербалізують концепт GEFÄNGNIS у німецькій концептуальній картині світу (надалі – ККС), засвідчує, що найпродуктивнішою метафоричною моделлю, під якою маємо на увазі сукупність однорідних понять, які належать до однієї сфери людського знання, є антропометрична модель “GEFÄNGNIS ≡ MENSCH”. Це є наслідком того, що «сам вибір того чи іншого підґрунтя для метафори пов'язаний зі здатністю людини вимірювати все нове для неї (зокрема й реально вимірюване) за схожістю із собою або завдяки предметам простору, з якими людина має справу у практичному досвіді» [3, с. 182]. Людина сприймає об'єкти дійсності виключно крізь призму власних переконань, поглядів і почуттів, саме тому концепти вважаються продуктами людського мислення.

Модель “GEFÄNGNIS ≡ MENSCH” розкривають концептуальні метафори, які позначають різні реалії людського життя та якості, вміння, притаманні людині як біологічному виду. Її структуру утворюють фрейми: «Дія», «Тіло», «Мислення», «Інша людина», «Комунікація», «Погляд», «Відображення», «Частини тіла», «Розум», «Вік», «Навчання», «Могила», «Мовчання», «Жіночість», «Хвороба», «Досвід», «Депривація», «Муки».

Фрейм 1.1. Handlung. У метафорах цього виду в'язниця є живою істотою, якій притаманні людські риси та яка виконує певні функції. Як і людина, в'язниця набуває досвіду (*Erfahrungen machen*), завдає болю (*weh tun*), виконує різні ролі в суспільстві (*verschiedene Rollen für die Gesellschaft erfüllen*), допомагає (*helfen*), стає людянішою (*menschlicher werden*), відновлює свою репутацію (*rehabilitieren*), прищеплює любов до суспільства (*die Liebe zur Gesellschaft einimpfen*), бажає чогось (*wollen*), виходить на демонстрацію (*aufmarschieren*), має можливості (*die Möglichkeit haben*), змінює та робить інших людей кращими (*Menschen verändern, andere Menschen besser machen*), розділяє думку інших (*einstimmen*), залякує / відлякує (*einschüchtern, abschrecken*), робить пропозицію (*anbieten*), є небезпечною (*gefährlich sein*), приховує дещо в собі (*beherbergen*). Також в'язниця, як і людині, можна зателефонувати (*mit dem Gefängnis telefonieren*), бути вдячним їй (*dem Gefängnis dankbar sein*), закликати її до виконання певних дій (*auffordern*). Як і кількість людей, кількість в'язниць може зростати (*Gefängnisse schießen aus dem Boden*).

Фреїм 1.2. Körper. За певних обставин людина розглядає своє тіло як в'язницю, з якої не може втекти душа, оскільки ніби «ув'язнена» в ньому: *Sein Körper war nutzlos, ein Gefängnis, das brannte* [4, с. 225]; *Man weiß nicht, ob ihr Körper das Gefängnis ihrer Seele ist oder die Seele eine Last für ihren Körper* [5].

Фреїм 1.3. Denken. Під в'язницею людина розуміє не лише будівлю, а й залежність від чогось. Здатність людини думати змушує абстрагуватися від оточуючого світу й зосереджуватися на своїх думках.

Субфреїм 1.3.1. Idee. Нав'язлива ідея є для людини в'язницею, оскільки затьмарює її мозок і фокусує увагу на собі: *Du bist ein Gefangener deiner Idee; so war sie wirklich in einer fixen Idee gefangen.*

Субфреїм 1.3.2. Gedanke. Оскільки мислення – це безперервний процес, думка є полоном-в'язницею для людської свідомості: *jeder von ihnen gefangen in seinen eigenen Gedanken; so sehr war sie in Gedanken gefangen; Von düsteren Gedanken gefangen, hatte sie jegliches Gespür für Gefahr verloren.*

Фреїм 1.4. Anderer Mensch. Так уже влаштована людина, що вона не може жити у цьому світі одна, не вступаючи в контакт з іншими людьми. Людина є частиною суспільства, а для того, щоб функціонував увесь механізм, у постійній взаємодії повинні перебувати всі його складові. Як правило, незалежні відносини між людьми, розвиваючись, набувають інших форм, які демонструють певну залежність від свого партнера (дружба, кохання, стосунки, сім'я). Люди звикли робити іншу людину сенсом свого життя, вони закохуються і більше не уявляють себе без свого партнера. Коли ж партнер не виправдовує сподівань чи не відповідає взаємністю, така прив'язаність до іншої людини та залежність від неї з часом розцінюється як в'язниця: *Sie hat genau gespürt, wie sehr ihr Vater ein Gefangener dieser Menschen war; sie war schon wieder völlig von ihm gefangen.*

Фреїм 1.5. Kommunikation. Для людини спілкування є основним шляхом отримання інформації та обміну нею. Здатність до комунікації є однією із найважливіших характеристик людини. В німецькій ККС існує ціла низка образів, які описують комунікацію як в'язницю.

Субфреїм 1.5.1. Geräusche / Sagen / Verhör. Людину завжди цікавить думка інших. Вона прагне дізнатись, яке враження справляє на ту чи іншу людину своїми вчинками, зовнішнім виглядом, словами тощо. Одним із джерел, з якого людина може отримати такого роду інформацію, є чутки. Іноді вони настільки затьмарюють розум людини, що стають в'язницею: *in einem völlig sinnfreien Verhör gefangen; hält sie wohl in Sagen gefangen.*

Субфреїм 1.5.2. Verhandlungen. У професійному світі переговори є в'язницею для уваги, оскільки людина зосереджується виключно на тому, що відбувається у певний момент: *dann sind wir eben doch bereits in den Verhandlungen gefangen.*

Субфреїм 1.5.3. Lügennetz. Народна мудрість говорить, що гірка правда краща за солодку брехню. Саме у сітку-в'язницю, сплетену з брехні, людина потрапляє легко, але важко і тривалий час виплутується з неї: *Und dann hat er sich in seinem eigenen Lügennetz gefangen.*

Субфреїм 1.5.4. Darbietung. Приваблива пропозиція людиною може бути сприйнята як в'язниця: *so intensiv war die Darbietung, die mich ganz und gar gefangen nahm.*

Субфреїм 1.5.5. Geschichte / Erzählung. Історія, яку розповідає людина, з огляду на її тривалість та зміст, може перетворитися на в'язницю для слухача: *sie ertappte sich dabei, völlig*

in Frau Winters Geschichte gefangen zu sein; dass ich die Zeit vergessen habe und ganz gefangen war, von deiner Erzählung.

Субфреїм 1.5.6. Rätsel. На кожну загадку є відгадка, але чим важче знайти відгадку, тим більше загадка ототожнюється із в'язницею: *gefangen im Rätsel ihrer Verdoppelung.*

Субфреїм 1.5.7. Zwiegespräch. Людині властиво вести розмови з собою. Іноді внутрішнє спілкування настільки поглинає людину, що вона не помічає, що відбувається довкола. Саморозмови подібні до в'язниці: *war nur mit sich selbst im Zwiegespräch gefangen.*

Субфреїм 1.5.8. Sprache / Sprachmüll. Людина звикла, що вона все може висловити вербально, тому якщо зіштовхується з тим, що не піддається вербальному вираженню, вона сприймає мову як в'язницю для своїх невисловлених думок. Розділяємо думку перекладача Д. Дроздовського, який вважає, що всі ми є заручниками нашої мови, яка визначає базові параметри комунікативної діяльності, спосіб мислення і сприйняття подій, оцінки явищ життя: *Alles ist verkehrt, die Sprache wird zum Gefängnis* [5]; *am Ende türmt sich um sie der Sprachmüll zu einem Gefängnis, aus dem es kein Entrinnen gibt* [5].

Фреїм 1.6. (An)blick. У багатьох культурах очі є джерелом людської душі: щоб пізнати людину, досить зазирнути їй в очі. Іноді цей погляд настільки пильний, що для об'єкта споглядання рівноцінний в'язниці: *Völlig gefangen von diesem Anblick reagierte Lena erst gar nicht* [6, с. 238]; *Er fasste sie am Arm und hielt sie mit seinem Blick gefangen* [6, с. 851].

Фреїм 1.7. Spiegelbild. В'язниця є останнім місцем, куди б хотів потрапити законослухняний громадянин, але це перше місце, куди повинно «зазирнути» суспільство, якщо бажає визначити свої проблеми та боротись із ними: *Der Knast ist ein Spiegelbild der Gesellschaft.*

Фреїм 1.8. Körperteile. Соматизми є в'язницею у різних метафоричних образах.

Субфреїм 1.8.1. Arm / Hand. Рука – це інструмент, за допомогою якого людина може схопити, тримати і не відпускати предмети матеріальної культури. У цьому контексті рука подібна в'язниці: *bis sie nur so von Armen und Händen gefangen ist.*

Субфреїм 1.8.2. Augen. Очіма людина встановлює зоровий контакт з іншими людьми. Якщо ж вона не в змозі або не бажає переривати його, очі є в'язницею: *Seine haselnussfarbenen Augen hielten sie gefangen, eine ganze Weile sprach er gar nicht* [6, с. 202]; *Lucas' Augen hielten ihn gefangen* [6, с. 950].

Субфреїм 1.8.3. Gesicht. В'язниця – це установа, в якій суспільство тримає найнебезпечніших злочинців. Щоб виявити недоліки певної країни, слід зазирнути у в'язницю: *Straflager und Gefängnisse sind das Gesicht des Landes* [5].

Субфреїм 1.8.4. Kopf. Усі мисленнєві операції відбуваються у людській голові, яка є резервуаром-в'язницею для думок, мрій, ідей, спогадів та переконань: *Auf schnellen 124 Seiten erzählt er, wie seine Mutter "in das Gefängnis ihres eigenen Kopfes" gerät* [5].

Субфреїм 1.8.5. Herz. Людина наділена розумом і має серце. Коли вона керується розумом, серце перетворюється на в'язницю її власних почуттів: *Ich sitze meine Strafe in einem konkreten Gefängnis ab, während du in dem unfassbaren Gefängnis des Herzens wartest* [5].

Фреїм 1.9. Vernunft. Життя людини – це суцільний вибір між розумом та почуттями. Розум людини подібний духовній в'язниці: *den Menschen aus dem Gefängnis der Logik und Vernunft befreien, ihn entführen ins Reich des Ursprünglichen, in eine verloren gegangene Welt ohne Zweifel und voller Mythen* [5].

Фреїм 1.10. Jugendjahren. Для людини, яка бажає якнайшвидше подорослішати, молодість ототожнюється із в'язницею, яку покинеш тільки тоді, коли відбудеш своє покарання: *Sie entkam ihren Jugendjahren wie einem Gefängnis* [5].

Фреїм 1.11. Lernen. Людина вчиться протягом усього свого життя, це схоже на довічне ув'язнення: *Lebenslanges Lernen das klingt immer ein bisschen unheimlich, nach "lebenslang Gefängnis"* [5].

Фреїм 1.12. Grab. У період війни та масових заворушень в'язниця може стати братською могилою для тих, хто у ній перебуває: *Ein Gefängnis in Kinshasa kann leicht zum Grab werden* [5].

Фреїм 1.13. Schweigen. Мовчання однієї людини для іншої може стати справжньою в'язницею, у якій їй нічого не залишається, окрім як чекати, коли її співрозмовник порушить тишу: *Melville empfiehlt dem Leser, sich diese "Gefängnisse des Schweigens" zu Gemüte zu führen* [5]; *Schweigen klingt wie ein Gefängnis* [5].

Фреїм 1.14. Weiblichkeit. Для жінки, яка обіймає керівну посаду, її жіночність може бути слабкістю чи навіть в'язницею: *Weiblichkeit war für sie weder Ideal gewesen noch ein Gefängnis* [5].

Фреїм 1.15. Krankheit. Хвороба завжди порушує та обмежує функціональність людського організму, тому ототожнюється із в'язницею: *Wenn im Laufe der Behandlung keine Verbesserungen sichtbar werden, kann es schnell passieren, dass man sich so ohnmächtig fühlt, wie der Mensch sich selbst im Gefängnis gefühlt hat* [5].

Фреїм 1.16. Erfahrung. Людина отримує досвід у різних життєвих ситуаціях, які мають як позитивний, так і негативний характер. Одним із прикладів «гіркого» досвіду є в'язниця: *und Knast ist eine elende Erfahrung; der Knast war eine harte Erfahrung*.

Фреїм 1.17. Deprivation. Позбавлення людини чогось проти її волі рівноцінне в'язниці: *Denn von jetzt an weitet sich die Geschichte zur Tragödie zweier Menschen, deren Deprivation ihr gemeinsames Gefängnis ist* [5].

Фреїм 1.18. Qual. Людина звикла усувати біль за допомогою обезболюючих засобів, але існує біль (душевні муки), у боротьбі з яким медицина безсила. Такого роду страждання людина розглядає як в'язницю: *Die Lage seiner Ehefrau Liu Xia nannte er viel schlimmer als die eigene, weil sie in "nicht fassbaren" Herzensqualen gefangen sei, während er in einem "fassbaren Gefängnis" seine Strafe absitzen könne* [5].

Висновки. У результаті проведеного дослідження робимо висновок, що модель "GEFÄNGNIS ≡ MENSCH" відзначається значним прагматичним потенціалом і має розгалужену фреймову структуру. У сучасному німецькому художньому та публіцистичному дискурсі в'язниця найчастіше концептуалізується як людина. У свідомості німців вона ототожнюється з різними реаліями повсякденного життя, вміннями та навичками людини, психологічними процесами, які відбуваються у людській свідомості під час взаємодії з оточуючим світом та у процесі комунікації. У концептуальних метафорах, які формують цю метафоричну модель, в'язниця є живою істотою, яку німці наділяють людськими рисами та яка, як і людина, має своє призначення у суспільстві та виконує певні функції. Як і людина, в'язниця змінює інших людей, працює, розвивається, удосконалюється, завдає іншим болю, дещо приховує. Ототожнення хвороби, тіла та його частин із в'язницею свідчить про те, що у німецькій ККС хвора людина

асоціюється із в'язнем, оскільки через хворобу вона обмежена в чомусь і перебуває під впливом хвороби. Будь-яке обмеження у висловленні своїх думок, спілкуванні, діях у німецькомовному просторі сприймається як в'язниця.

Проведене дослідження уможливило реконструювання метафор, які формують стереотипне сприйняття в'язниці як людини. Це дало змогу встановити, що концептуальні метафори, які утворюють антропометричну модель "GEFÄNGNIS ≡ MENSCH", мають широке мовне втілення у сучасному німецькому художньому та публіцистичному дискурсі. За допомогою концептуальних метафор людина ототожнює в'язницю з собою, персоніфікує її, надає їй тих ознак та характеристик, які полегшать сприйняття в'язниці як елемента дійсності, усвідомлення її сутності, призначення та ролі в суспільстві.

Перспективним є подальше дослідження метафоричних моделей, які об'єктивують концепт GEFÄNGNIS у німецькій ККС, з метою виявлення повного спектру когнітивних ознак, яких набуває досліджуваний концепт у процесі пізнання дійсності та обміну набутим досвідом у німецькому оточенні.

Література:

1. Кубрякова Е.С. К проблеме ментальных репрезентаций / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2007. – № 4. – С. 8–16.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Телия В.Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / П.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Поставалова и др. – М.: Наука, 1988. – С. 173–204.
4. Funke C. Tintendot / Cornelia Funke. – Hamburg: Cecilie Dressler Verlag, 2007. – 385 p.
5. ZO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/index>.
6. Roberts A.P. Das Reich der Schatten / Aileen P. Roberts. – München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2013. – 1262 p.

Томнюк Л. Н. Языковая реализация антропометрической модели "GEFÄNGNIS ≡ MENSCH" в современном немецком художественном и публицистическом дискурсе

Аннотация. В данной научной разведке проводится детальный анализ фреймовой структуры антропометрической модели "GEFÄNGNIS ≡ MENSCH", исследуются особенности ее языковой реализации в современном немецком художественном и публицистическом дискурсе, определяется ее место в процессе метафорического моделирования когнитивной структуры концепта GEFÄNGNIS в немецкой лингвокультуре.

Ключевые слова: концепт, концептуальная метафора, метафорическая модель, фрейм, субфрейм.

Tomniuk L. Linguistic manifestation of the anthropometrical model "GEFÄNGNIS ≡ MENSCH" in modern German literary and publicistic discourse

Summary. The research analyses the frame structure of the anthropometrical model "GEFÄNGNIS ≡ MENSCH", investigates the peculiarities of its linguistic manifestation in modern German literary and publicistic discourse and defines its place in the process of the metaphorical modelling of the concept GEFÄNGNIS cognitive structure in German linguoculture.

Key words: concept, conceptual metaphor, metaphorical model, frame, subframe.